

Sárkány Fruzsina¹

A MAGYAR KÖTŐMÓD JELLEGZETESSÉGEI ÉS STÁTUSZA A MAGYAR MINT IDEGEN NYELV OKTATÁSÁBAN

Abstract

This paper focuses on the subjunctive mood, a category of the Hungarian language regarded as controversial, since it is morphologically identical to the imperative mood, equally represented by the mood marker *-j* in complement clauses. However by adopting syntactic criteria we can differentiate the imperative and the subjunctive proper in complement clauses. Based upon an empirical study conducted at the University of Zagreb with Croatian students learning Hungarian, this paper provides further evidence in support of the need to differentiate the moods in teaching Hungarian as a Foreign Language.

Keywords: *subjunctive, imperative, teaching Hungarian as a Foreign Language, empirical study, University of Zagreb*

Kulcsszavak: *kötőmód, felszólító mód, a magyarnak idegen nyelvként való tanítása, empirikus kutatás, Zágrábi Egyetem*

1. Bevezetés

A kötőmód fogalmának és használati szabályainak ismerete nélkülözhetetlen számos indoeurópai nyelv tanítása, tanulása, illetve leírása során, viszont a magyar nyelvben a konjunktívusz kérdésköre meglehetősen problematikus: a hagyományos igemódfelosztás mellett a kötőmód mint önálló igemód megítélése ellentmondásos. A probléma okát az összetett mondatokban a mellékmondatbeli kötő- és a felszólító mód morfológiai egybeesése adja. Ellenben az *Azt javaslom, hogy olvasd el a könyvet* és a *Megengedem, hogy elolvasd a könyvet* példamondatokat olvasva nyilvánvalóvá válik, hogy léteznek olyan felszólító módú igealakot tartalmazó mellékmondatok, melyek nem valódi felszólítást fejeznek ki. Alaktani szempontból ugyan a kötőmód nem tekinthető különálló módnak, szintaktikai és szemantikai tényezőket figyelembe véve azonban

¹ Sárkány Fruzsina, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Olasz Nyelv és Irodalom Tanszék, Budapest; sarkanyfruzsina@gmail.com

lényegi különbség rajzolódik ki a valódi felszólítást tartalmazó vagy idéző mondatok és a valódi felszólítást nem tartalmazó, de felszólító módú igealakokkal álló mellékmondatok között.

Az igekötős igéket tartalmazó mellékmondatok esetében még nyilvánvalóbbá válik a funkciók elkülönülése. A kérdéskör a magyarnak idegen nyelvként való tanítása szempontjából kiemelkedő fontossággal bír, hisz a *-j* módjeles igealakok ezen polifunkcionalitásának elsajátításához nélkülözhetetlen a különböző formákat előhívó szabályok minél pontosabb definiálása.

2. A kötőmód a magyar grammatikákban

Általánosságban elmondható, hogy napjaink legtöbb leíró grammatikája nem kezeli külön kategóriaként a kötőmódot, a felszólító mód egyik funkciójaként csak érintőlegesen tárgyalja a vonatkozó fejezetekben (pl. Hadrovics 1969: 264–278, Keszler 2000: 107, 389). Magával a kötőmód kialakulásával kapcsolatban érdekes adalékokat olvashatunk Pomozi Péter, valamint Szarka Péter tanulmányaiban. Pomozi (1991: 10) a rokon nyelvi példák, ill. a korai nyelvemlékes kor tanúsága alapján valószínűsíti, hogy az alárendelő, kötőmódú szerkesztésmód (*Pista leült, hogy befűzze a cipőfűzőjét.*) a célhatározói mellékmondat értékű infinitívuszi szerkezetekből (*Pista leült befűzni a cipőfűzőjét.*) alakult ki. Szarka (2000: 251–252) Benkő történeti nyelvtanát idézve szintén emellett foglal állást.

Már a korai nyelvtanírók munkáiban (Sylvester János, Komáromi Csipkés György, Pereszlényi Pál) megjelenik a kötőmód terminus, de csak a 18. század végének nyelvtanai igyekeznek használatának szabályait is megadni (vö. Szili 2012: 23). A 19. század utolsó harmadában fordulat következik be: Simonyi Zsigmond kijelentése után (vö. Szili 2012: 22) a legtöbb nyelvtaníró elveti a kötőmód létezését, és csak felszólító vagy parancsoló módot vesznek fel. A kötőmód részletesebb vizsgálata a 20. század utolsó harmadától tapasztalható ismét, ám ebben a korszakban is megoszlanak a vélemények az igemód státusát illetően. Az álláspontok alapján négy csoportot lehet felállítani. Az első csoportot a kötőmód nélküli szakirodalmak alkotják, melyek csak kijelentő, felszólító és feltételes módot különböztetnek meg egymástól (Tompá 1961, 1962, Hadrovics 1969: 264–278, Keszler 2000: 107, 389). A második csoport nyelvtanai ezen három igemód mellett megemlíti a kötőmódot is, melyet a szintaxis szintjén megjelenő módként kategorizálnak, és hangsúlyozzák, hogy morfológiailag nem különíthető el a felszólító módtól (Kálmán 2001: 168–169, É. Kiss–Kiefer–Siptár 2003: 143–144). A harmadik csoportba Hegedűs Rita funkcionális szemléletű nyelvtana sorolható, amely a kijelentő, a feltételes és a kötőmódot tartja számon, tehát a kötőmódot a morfológiába helyezi (Hegedűs 2004: 258–266). A negyedik csoport két külön kategóriaként osztályozza a felszólító és a kötőmódot (Kenesei 1992: 678–679, 898, Tóth 2005, 2014).

A fenti nyelvtanokon kívül számos tanulmány is napvilágot látott, mely a kötőmód létezése mellett érvel, és megadja azokat a régenseket, melyek kötőmódot kérnek maguk után (Győri 1981, Pataki 1984, Tóth 2003, 2005, 2006, 2014, Turi 2009, Varga 2012, 2013). Feltétlenül ki kell emelni Prileszky Csilla 1974-es írásait, amelyek a magyarnak

idegen nyelvként való tanítását szem előtt tartva fogalmazzuk meg lényeges szempontokat, vannak le fontos következtetéseket, és kínálnak rendszerező áttekintést a témában.

Összegzésképp megállapítható, hogy egyetértés a szerzők között csak abban található, hogy kötőmódról kizárólag alárendelt mellékmondatok kapcsán lehet beszélni.

3. A kötőmód használata a magyar nyelvben

Az indoeurópai nyelvek nyelvtanaiban a kötőmód státusa körül nem tapasztalunk olyan ellentétes álláspontokat, mint a magyar leíró grammatikákban. Komplexitásából fakadóan igen nehéz a kötőmódot szabályozó összes kritériumot felsorolni, prototipikus jelentését a beszélő bizonytalanságának kifejezésében lehet megjelölni az alárendelt mondatban megfogalmazott esemény megtörténtét illetően (Kenesei 1992:679). Kötőmódot találunk akkor is, ha a beszélő a beágyazott mondatban leírt eseményhez vagy tényálláshoz való személyes viszonyát, érzelmeit, értékítéletét, vágyát, kételyét vagy akaratát fogalmazza meg, valamint a lehetőséget, szükségességet, fontosságot stb. kifejező főmondati predikátumok után (Dardano–Trifone 2001).

Az újabb grammatikák és tanulmányok alapján a magyar nyelvben a *-j* módjeles igealakot tartalmazó mellékmondatok kötőmódszerű használatának az alábbi jelentéseit lehet elkülöníteni:

- a beszélő által még nem ismert igazságértékű, a valóságban még be nem következett, ún. irreális esemény, a mellékmondatban bennfoglalt tartalom be nem teljességének kifejezése, pl. *Nem engedem, hogy elmenj.* (Pataki 1984: 217),
- a faktualitás, a tényszerűség felfüggesztése, pl. *Nem vállalom, hogy elmondjam az igazat.* (Szili 2012: 17),
- egy olyan virtuális világ megjelenítése, mely nincs feltételekhez kötve és nem akart világ, pl. *Megtiltom, hogy megedd az ebédedet!* (Szarka 2000: 254),
- a főmondati predikátumhoz képest egyfajta jövőidejűség jelölése, pl. *Kimegy a konyhába, hogy főzzön egy teát.* (Turi 2009: 29),
- a beszélőnek a mondat propozicionális tartalmának igazságával kapcsolatos bizonytalanságának kifejezése, pl. *Nem tudom elhinni, hogy egy ilyen jó ember, mint János elvegye azt a nőt.* (Tóth 2003: 624),
- gyenge manipulálási szándék kifejezése, pl. *Mónika szülei azon voltak, hogy lányuk elutazzon néhány napra pihenni.* (Tóth 2005:181, 2014: 636),
- a szükségességet, lehetőséget és néhány más típusú modalitást kifejező főmondatoknak alárendelt *hogy* kötőszós mellékmondatok, pl. *A leírás nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megismerd a készülék működését.* (Aradi 2005: 9),
- a célt, szándékot kifejtő mellékmondatok, pl. *Rohanok, hogy elérjem a vonatot.*

A felsorolásból kitűnik, hogy a *-j* módjeles igealakok nem felszólító értelmű használata néhány ponton átfedést mutat az újlatin nyelvek kötőmódjával.

4. Az imperatívuszi és a konjunktívuszi igealakok a mellékmondatban – szempontok a felszólító mód és a kötőmód elkülönítésére

Mivel alaktanilag nincs különbség a felszólító és a kötőmód között, úgy tűnik, van egy olyan morfológiai kategória a nyelvünkben, amit több funkcióban használunk. Ezen funkciók elkülönítése érdekében a szerzők egyrészt a szintaktikai tényezőkre fókuszálnak, és két grammatikai tesztet hívnak segítségül: a *hogya*-tesztet és az *igekötő*-tesztet (Pataki 1984, Turi 2009).

4.1. A *hogya*-teszt

Felszólító módú igék esetében a beágyazott mondat éléről elhagyható a *hogya* kötőszó, kötőmódú mondatokból azonban nem hagyható el, törlésével a mondat agrammatikussá válik.

- (1) *Azt parancsolom, hogya menj el.* ~ *Azt parancsolom, ∅ menj el.*
- (2) *Azt akarom, hogya elmenj.* ~ **Azt akarom, elmenj.*

4.2. Az *igekötő* és az *ige sorrendje*

Felszólító módú mondatokban *ige-igekötő* szórendet találunk, míg kötőmódú mondatok azok, amelyekben *igekötő-ige* szórend van:

- (3) *Felszólítalak, hogya menj el.* ~ **Felszólítalak, hogya elmenj.*
- (4) *Elkerülhetetlen, hogya elutazz.* ~ **Elkerülhetetlen, hogya utazz el.*

5. A főmondatbeli predikátum szemantikai jellemzői és a *-j* módjeles igealakot tartalmazó mellékmondat közti kapcsolat

Mivel léteznek olyan mondatok, amelyek mind kötőmódú, mind felszólító módú mellékmondatok esetén is jólformáltak maradnak, úgy tűnik, a szintaktikai vagy egyéb grammatikai tényezők nem minden esetben szolgálnak kielégítő magyarázattal az alárendelt mellékmondatbeli lehetséges módváltást illetően. Tóth vizsgálatai alapján (2003, 2005, 2006, 2014) kijelenthető, hogy a főmondatbeli predikátum jelentése határozza meg a mellékmondat módját, vagyis szemantikai tényezők határozzák meg a mellékmondatbeli kötő-, illetve felszólító mód disztribúcióját.

5.1. Felszólító módot vonzó *régensék*

Ezt a csoportot azok a direktívumok és direktívum jelentésű asszertívumok alkotják, melyekben az eredeti illokúciós erő felidézése, átadása történik: (*meg*)*parancsol*,

felszólít, mond, ír, figyelmeztet stb. Helyszűke miatt nincs lehetőség felsorolni az összes olyan igét, mely felszólító módot követel, részletes bemutatásuk megtalálható Szende Virág didaktikai szempontokat alapul vevő csoportosításában (2001: 141–142), valamint Tóth Enikő tanulmányában (2005: 177–178).

5.2. Kötőmódot vonzó régensek

Prileszky (1974b: 3) és Tóth (2005: 178–179, 2014: 634–635) írásai alapján ebben a csoportban olyan főmondati régensek kapnak helyet, melyek megengedést, lehetőséget (pozitív: *megenged, lehetővé tesz*, negatív: *megtilt, akadályoz*), célt, hajlandóságot (pozitív: *igyekszik, törekszik*, negatív: *lemond, képtelen*), racionális értékelést (kvalitatív értékelés: *fontos, értelmetlen*, deontikus értékelés: pozitív: *kell, szükséges*, negatív: *szükségtelen, lehetetlen*), episztemikus értékelést (pl. *nem tudja elhinni, kizártnak tartja*) vagy vágyakozást (pl. *vágyik, áhítozik*) fejeznek ki. A kötőmódot kérő performatív igék felsorolása Szili Katalin pragmatikai aspektusú tanulmányában kapott helyet (Szili 2012: 13–22).

5.3. Felszólító módot és kötőmódot is engedélyező régensek

Léteznek olyan predikátumok is, amelyek lehetővé teszik a mellékmondatban mind a kötőmód, mind a felszólító mód használatát:

(5) *Ragaszodom hozzá, hogy elolvasd a könyvet.*

(6) *Ragaszodom hozzá, hogy olvasd el a könyvet.*

Ebbe az átmeneti csoportba az alábbi igék sorolhatók:

- akaratot, óhajt kifejező predikátumok: *akar, kíván* stb.
- egyéb: *ragaszkodik hozzá, gondoskodik róla* stb (Tóth 2005: 179–180, 2014: 636).

Prileszky Csilla az akaratot kifejező főmondati predikátumok kapcsán, melyek egyenes és inverz szórendet is megengednek, azt feltételezi, hogy az igekötős ige fordított vagy egyenes szórendje tartalmi különbséget sugall. A felszólításnak megfelelő fordított szórend felszólítás-jegyvet visz az *akar* igébe, a célmegjelölő mellékmondatra jellemző egyenes szórend pedig cél-jegyvet (vö. Prileszky 1974b: 4). Tóth manipulációs skála-hipotézise szerint, melynek egyik végén csak a felszólító módot, másik végén pedig csak a kötőmódot engedélyező régensek állnak, ezen harmadik csoportba tartozó igék középen pozicionálódnak, megengedvén így mindkét módot (Tóth 2005: 182, 2014: 637).

6. Empirikus kutatás

A kötőmód szerepű igemódhasználathoz tartozó jelentéstani és szintaktikai jelenségek leírásában és alaposabb elemzésében a magyar mint idegen nyelv diszciplinájához költendő vizsgálódásoknak és a kontrasztív nyelvtani kutatásoknak volt lényeges szerepük.

Anyanyelvi kompetenciánk birtokában könnyen eligazodunk a különböző igemód-használatok között, ám a magyart idegen nyelvként tanulók számára funkcióalapú elkülönítésre van szükség. Fokozottan igaz ez azokban az esetekben, amikor olyan nyelvi jelenséggel van dolgunk, melynek funkciója a nyelvünket idegen nyelvként tanulók bázisnyelvében teljesen más grammatikai eszközökkel jut kifejezésre.

6.1. A kötőmód a magyarnak idegen nyelvként való tanításában

Mint fentebb láttuk, az anyanyelvi grammatikák egy része nem tekinti külön igemódnak a konjunktívuszt. Morfológiai megkülönböztető jegy nélküli volta ezt alá is támasztja, ellenben a magyarnak idegen nyelvként való tanításában a funkcionális szemlélet más gyakorlatot kíván: szemantikai – és ige kötős igeik esetében grammatikai – faktorok alapján célszerű külön kategóriaként kezelni a kötőmódot.

A külföldiek számára írt grammatikák, valamint a módszertani kézikönyvek, pedagógiai nyelvtanok vonatkozó fejezeteit vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a szerzők egy része differenciálás nélkül az imperatívusz kategóriájába sorol minden *-j* módjeles igealakot tartalmazó mondatot (Keresztes 1992: 103–104, M. Korchmáros 2006: 294–295, Szita–Görbe 2010: 78, 80, 82). Kivételt képez Carol Rounds angol nyelvű kézikönyve, melyben a szerző a kijelentő és a feltételes mód mellett a kötőmódot jelöli meg harmadik módként (2001: 40–44), valamint Törkenczy Miklós szintén angol nyelvű grammatikája, amelyben konjunktívusz-imperatívusz kategóriával találkozhatunk (2002: 108–110).

6.2. Teszteléses felmérés a Zágrábi Egyetem magyar szakos hallgatói körében

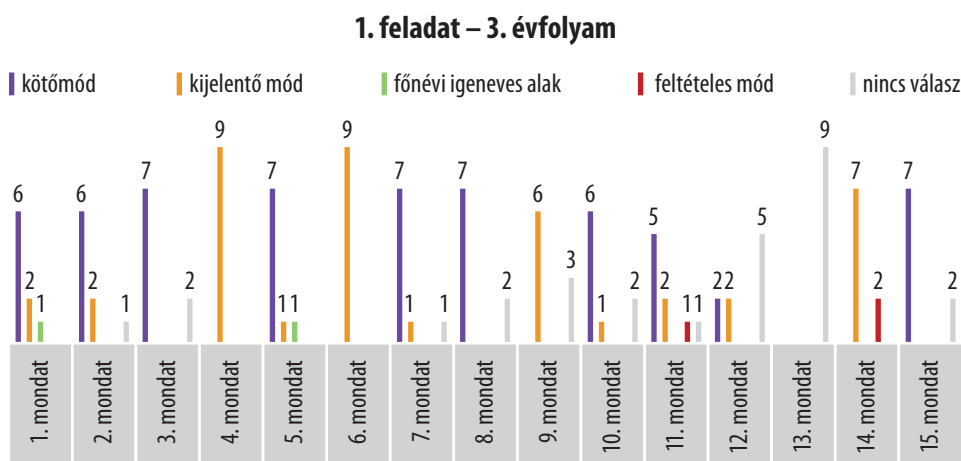
A kötőmóddal kapcsolatos álláspontok bemutatása után ebben a fejezetben empirikus kutatásaim eredményeit mutatom be. Azt a hipotézisemet kívánom igazolni, mely szerint a magyarnak idegen nyelvként való tanításában nagyon fontos grammatikai fejezet a kötőmód, vagyis a *-j* módjeles igealakokat tartalmazó mellékmondatok használatának bemutatása és tanítása. A kötőmódú igealakok használati szabályainak elsajátítása vitathatatlanul sok munkát követel mind a tanártól, mind a diáktól. Nagyobb hangsúlyt kap olyan nyelvek esetében, amelyekben a kötőmódú mellékmondatok használata nem képezi a grammatikai rendszer részét. Ezt a feltevésemet kívántam igazolni egy teszteléses felmérés segítségével, melyben a Zágrábi Egyetem horvát anyanyelvű harmad-, negyed- és ötödéves hungarológus hallgatói vettek részt: 9 harmadévesssel, 5 negyedévesssel és 3 ötödévesssel, azaz összesen 17 adatközlővel végeztem a kutatást. Mivel a horvát nyelvben nincs kötőmód (tehát a magyarban a kötelezően kötőmódot kérő főmondati predikátumok mellett a horvátban kijelentő módú igealakok állnak a mellékmondatokban), azt feltételezem, hogy a *-j* módjeles igealakot kívánó magyar mellékmondatok használatában, fordításában többségben fognak szerepelni a kijelentő módú formák.

A teszt két feladatból állt², az első részben 15 horvát nyelvű mondatot kellett magyarra fordítaniuk a válaszadóknak. A horvát nyelvű mondatok magyarra fordításakor olyan összetett mondatokat kellett megalkotniuk, melyek főmondati predikátumai kötőmódban álló mellékmondatot kívánnak meg. Az első feladat mondatai közé néhány disztraktort is beillesztettem (4., 6., 9., 14. mondat) annak érdekében, hogy a mondatok fordítása ne váljon rutinszerűvé. A második feladatban az adatközlőknek 10 összetett mondat alárendelői mellékmondatainak igekötős igéit kellett ragozott formában beírniuk. Kivételt képez a 4. mondat, mely ebben a feladatban szintén disztraktorként funkcionál. Ezzel azt kívántam felmérni, hogy a diákok milyen mértékben sajátították el az igekötős igék meglehetősen szövevényes, a helyes szórend megválasztására vonatkozó szabályait. A főmondati predikátumok néhány esetben mind az egyenes, mind az inverz sorrendet lehetővé teszik.

6.3. Az eredmények elemzése

Mivel a kutatás a *hogy* kötőszós alárendelői mellékmondatokban lévő igék kötőmódú formájának helyes használatára fókuszál, az elemzéskor figyelmen kívül hagytam az esetleges helyesírási és az ige-igekötő sorrendet nem érintő mondatrendi hibákat. Egy-egy lefordított mondat idézésekor a jól formáltság érdekében tett kiegészítésemet szögletes zárójelbe tettem. Célszerűnek tartom az egyes évfolyamok válaszait külön vizsgálni, így képet kaphatunk a vizsgált jelenség és a különböző nyelvtudási szintek közötti összefüggésekről.

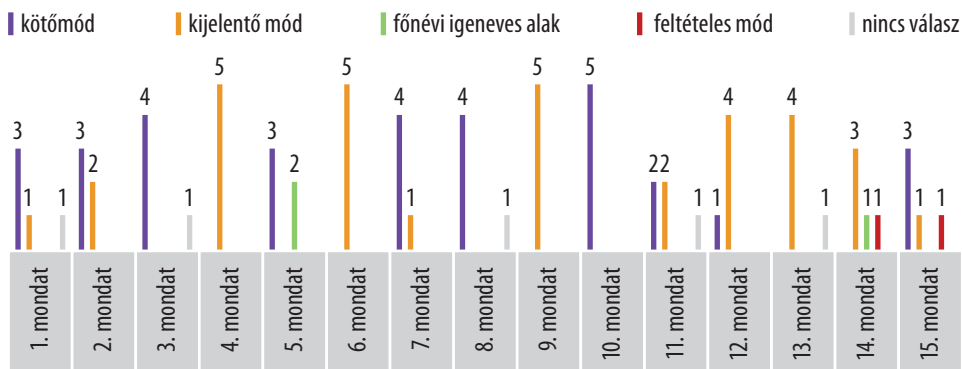
Az alárendelt mellékmondatbeli módválasztás elemzését (1. feladat) az alábbi diagramok szemléltetik, ahol az oszlopok melletti számok a válaszadók számát jelölik:

1. diagram

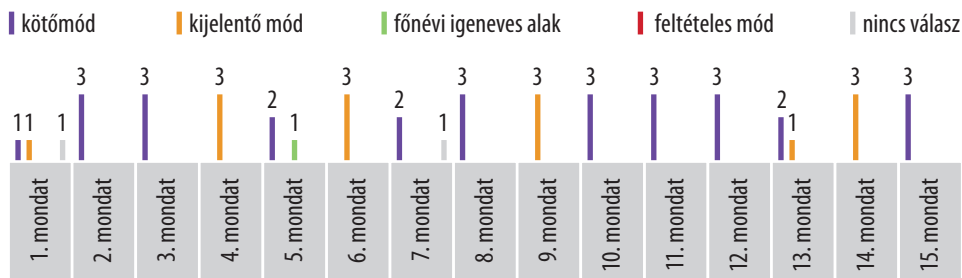
² Mindkét feladat megtalálható a mellékletben.

1. feladat – 4. évfolyam

2. diagram

1. feladat – 5. évfolyam

3. diagram

Ha az alárendelt mellékmondat igéjét nem a várt konjunktívuszi módban ragozták, általában kijelentő módú vagy feltételes módú igealakokat választottak. A mondatstruktúra megváltoztatásának lehetőségével is éltek a hallgatók: összetett mondat helyett kijelentő módban álló igealakot tartalmazó egyszerű mondatot vagy infinitívuszi szerkezetet használtak. A kijelentő mód használata az 1. és a 13. mondat fordítására volt jellemző:

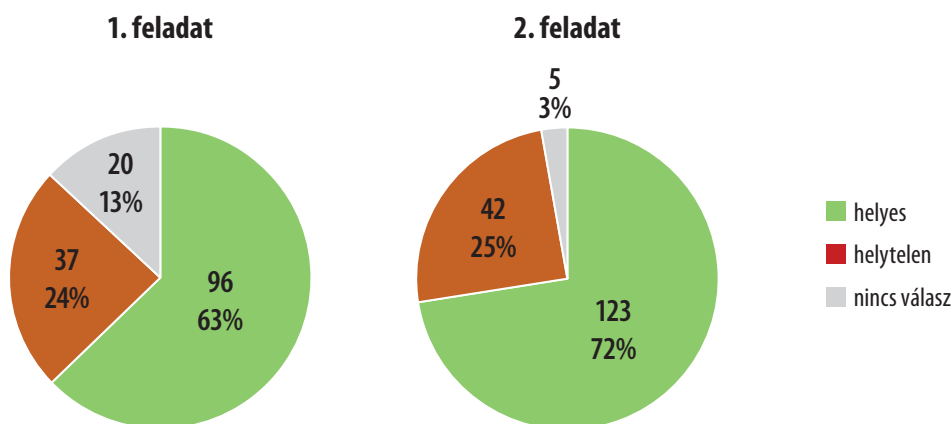
- (7) [A] nagy forgalom miatt a vezetők lassabban vezetnek.
- (8) A nagy közlekedés miatt a vezetők lassan vezetnek.
- (9) A nagy forgalom miatt a vezetők[nek] lassan kellett menniük.
- (10) Ki van kapcsolva, hogy a cikk a határidőig kész lesz.
- (11) Ki van kapcsolva, hogy a cikk be lesz fejezve a határidő előtt.
- (12) Ez kizárt, hogy a cikk kész lesz határidőig.
- (13) A cikk nem lesz kész a határidőig.
- (14) Ki van zárva, hogy a cikk kész lesz a határideig.

Az infinitívuszi szerkezet használatára szintén találunk példát az 1. és az 5. mondatban:

- (15) [A] nagy közlekedési forgalom miatt a vezetők lassan vezetni fog[na]k.
 (16) Elmentem az ablakhoz nézni, miből jön a zaj.
 (17) Odamentem az ablakig megnézni honnan jön a zaj.
 (18) Odamentem az ablakhoz megnézni honnan jöt[t] ez a zaj.
 (19) Odamentem az ablakhoz megnézni honnan jön a zaj.

A harmadéves adatközlők közül senki sem tudta lefordítani a 13. mondatot. Ez magyarázható a fordításhoz szükséges lexikális tudás hiányával, hisz a felsőbb évfolyamoknál nem jelentett problémát a mondat lefordítása.

A 4. diagram mindkét feladatban a helyes (módú, ragozású, számú, személyű) igealak megválasztásának eloszlását szemlélteti. Az értékelés mindhárom évfolyam összesített választ tartalmazza, a körkékelyekben szereplő számok a válaszok számát jelölik, melyet százalékos formában is feltüntettem mellettük. Kivételt képeznek az első feladat 4., 6., 9. és 14. példamondatai, melyek disztraktorok voltak, valamint a fentebb megmagyarázott okok miatt az 1., 5. és 13. mondatokat is figyelmen kívül hagytam.

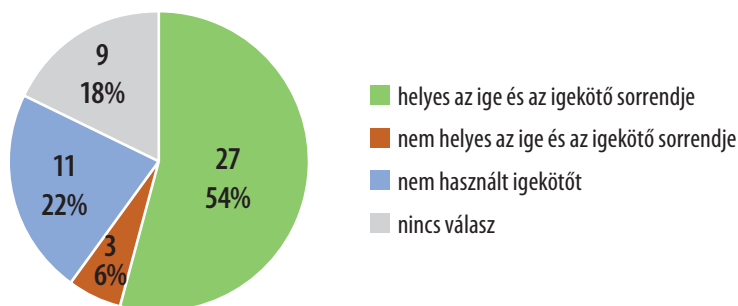
4. diagram

A harmadéveseknél megfigyelhető volt a *-j* módjel hasonulásának figyelmen kívül hagyása *-s*, *-sz*, *-z* *-dz* végű tövek esetén (pl. *esjen*, *utazja*, *elutazjad*, *utazjál el*), a szótő és a toldalék illeszkedését érintő hibák (*megigyom*, *megigyek*), valamint az *elutazik* és a *meggyógyul* intranszitiv igeik tárgyias igeiként történő ragozása.

Az igeikötő és az ige sorrendjének vizsgálatakor az alábbi kép rajzolódik ki: igeikötős ige a 3. mondatban (*takarítsd ki*), az 5. mondatban (*megnézzem*), a 7. mondatban (*megigyam*), a 8. mondatban (*odaérjek*), a 10. mondatban (*menjen el*), és a 15. mondatban (*elutazzon/utazzon el*) található. A 13. mondatban az *elkészül/elkészüljön* igealakot

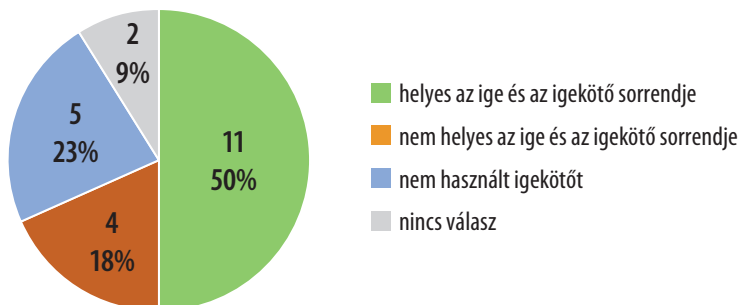
vártam helyes megoldásnak, ezt egyetlen adatközlő sem találta el, így ezt a mondatot nem vizsgálom. A három évfolyam válaszait az alábbi kördiagramok szemléltetik, az évfolyamokon belül a hat mondat válaszait összesítve adom meg:

1. feladat – 3. évfolyam

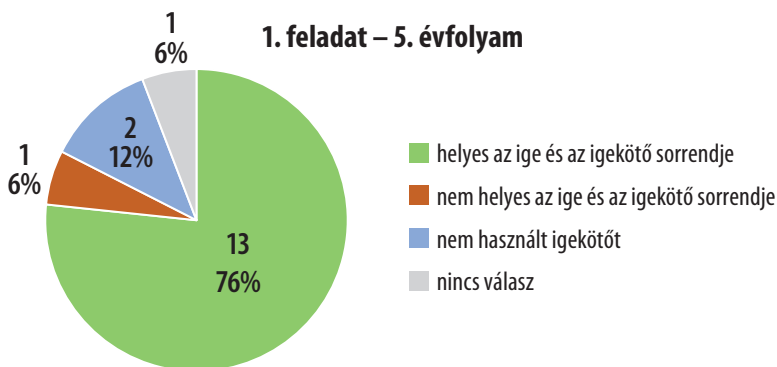
5. diagram

1. feladat – 4. évfolyam

6. diagram

1. feladat – 5. évfolyam

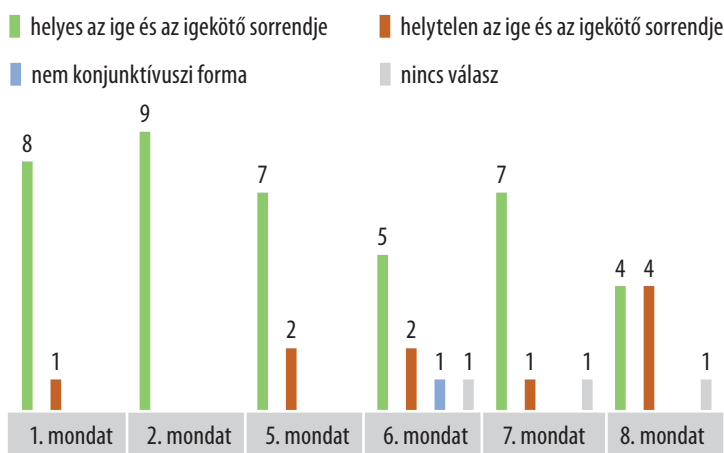

7. diagram

A harmadévesek közül az 5. példamondatban három hallgató a *lát* igét ragozta, ez a többi évfolyamon nem fordult elő. A konjunktívusban lévő igekötős ige igekötőjének megválasztásának vizsgálatakor megállapíthatjuk, hogy a válaszadók – két igealak kivételével – helyes igekötőt használtak. Az egyik kivétel a 8. mondat *odaérjek* igealakját érinti, az *oda* igekötő helyett több válaszadó is a *rá* igekötőt használta (helytelenül): a harmadévesek közül ketten, a negyedévesek és az ötödévesek közül pedig egy-egy válaszadó. A másik hiba csak az ötödévesek válaszaiban szerepelt: mindhárman a *takarítsd ki* igealak *ki* igekötője helyett a *meg* igekötőt használták.

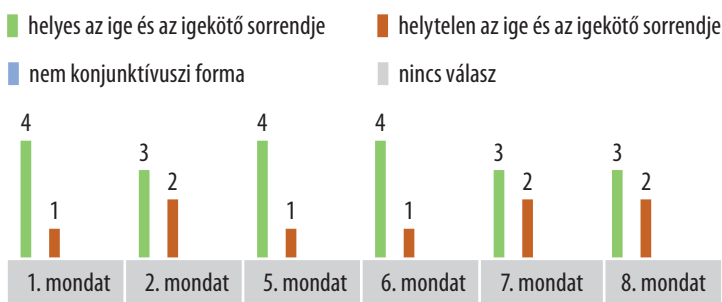
A második feladatban szereplő igekötős igék sorrendiségét vizsgáló feladat eredményeit évfolyamokra lebontva az alábbi diagramok szemléltetik, ahol az oszlopok melletti számok a válaszadók számát jelölik:

2. feladat – 3. évfolyam

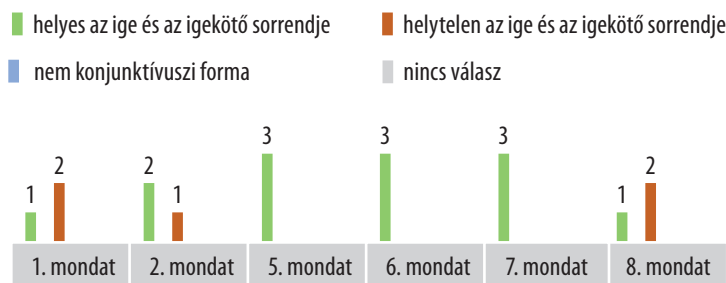
8. diagram

2. feladat – 4. évfolyam

9. diagram

2. feladat – 5. évfolyam

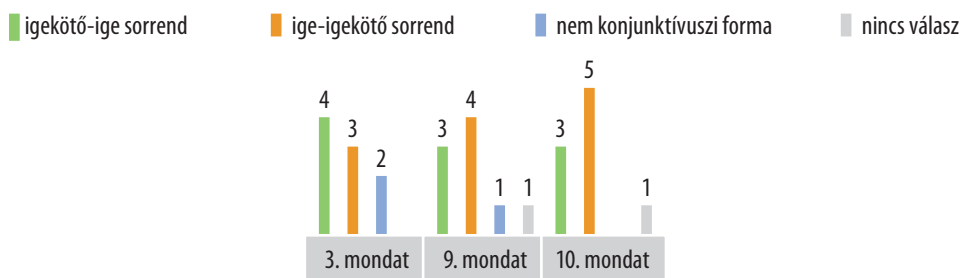

10. diagram

Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy nem mutatható ki egységes tendencia a különböző évfolyamok hallgatóinak hibázásában, és egyéni különbségekkel is számolnunk kell. A legtöbb tévesztés a 8. mondatban fedezhető fel, és szignifikáns különbséget találunk a harmad- és negyedévesek között a 2. mondatot illetően: a *parancsol* főmondati ige szemantikája által követelt mellékmondatbeli direkt felszólító formát a harmadéves adatközlők mind eltalálták, a negyedévesek közül viszont ketten is elhibázták. Érdekes, hogy a három ötödéves hallgató közül ketten is egyenes szórendű igealakot írtak az 1. mondatban, mely arra enged következtetni, hogy a *javasol* főmondati predikátumban nem érezték eléggé erősnek az imperatívuszi jelentést.

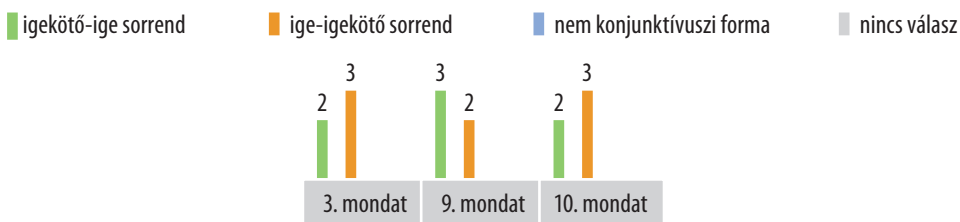
A 3., 9. és 10. mondat főmondati predikátuma (*kíván, akar, ragaszkodik*) megengedi mind az egyenes, mind az inverz szórendet. A hallgatók választását az alábbi diagramok szemléltetik, ahol az oszlopok melletti számok a válaszadók számát jelölik:

2. feladat – 3. évfolyam

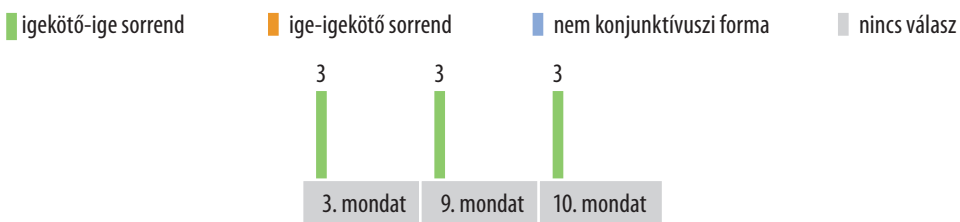
11. diagram

2. feladat – 4. évfolyam

12. diagram

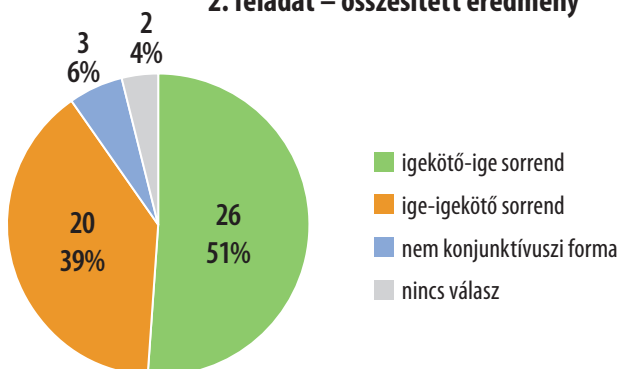
2. feladat – 5. évfolyam

13. diagram

A 10. mondatban a harmadik és negyedik évfolyamos adatközlők az inverz sorrendet preferálták, míg a 3. és a 9. mondat egymással ellentétes képet mutat. Az összesített eredményt ábrázoló diagramon azt látjuk, hogy az egyenes szórendű megoldások túlsúlyban vannak, mely a szakirodalomban foglalt megállapítások alapján azt jelenti, hogy a szóban forgó főmondati predikátumok szemantikája a célra irányulás jegyét implikálta a válaszadóknak.

2. feladat – összesített eredmény

14. diagram

7. Összefoglalás

A különböző szempontok alapján bemutatott eredmények azt mutatják, hogy bár a válaszok összesítésekor a helyes konjunktívuszi alakok voltak többségben, nem elhanyagolható a hibás alakok száma sem. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a magasabb évfolyamok hallgatói jobban teljesítettek: módszeres tanulás és rendszeres gyakorlás esetén még a legnehezebbnek tartott grammatikai anyagrészek elsajátítása is jó eredménnyel kecsegtet. Mindez megerősíti azt a feltevésemet, hogy a konjunktívusz kategóriájának és különböző funkcióinak a tanítása fontos részét képezi a magyar mint idegen nyelv oktatásnak, folyamatos gyakorlást igényel és célszerű visszatérő elemként beépíteni a tanmenetbe.

A második feladat arra is rávilágított, hogy az igekötős igék kapcsán fel kell hívni a figyelmet a főmondati predikátum szemantikájára, hisz a hibás ige-igekötő sorrend megválasztása félreértésekhez vezethet, vagy értelemzavaróvá válhat.

Érdeemes lenne több, nem magyar anyanyelvű adatközlővel is elvégezni a kísérletet, valamint további értékes információkkal szolgálhatna egy olyan statisztika készítése, melyben olyan adatközlők vennének részt, akiknek forrásnyelvében megtalálható a kötőmód kategóriája. A mintavétel – az adatközlők csekély száma miatt – semmiképpen sem tekinthető reprezentatívnak, ennek ellenére úgy gondolom, hogy e kísérlet eredményei ismételt megerősítést jelentenek abban, hogy a magyarnak idegen nyelvként való tanításában eltérő szemléletre van szükség, és célszerű a kötőmódot önálló módként tárgyalni.

Melléklet – Teszteléses felmérés

I. Fordítsa le magyarra az alábbi horvát mondatokat!³

1. Veliki je promet prisilio vozače da sporo idu.
(A nagy forgalom arra kényszerítette az autósokat, hogy lassan haladjanak.)
2. Savjetujem ti da se više baviš učenjem.
(Azt tanácsolom, hogy foglalkozz többet a tanulással.)
3. Preklinjem te, pospremi konačno svoju sobu!
(Könyörgök, takarítsd ki végre a szobádat!)
4. Otišao/-la sam prema prozoru jer sam čula buku s ulice.
(Odamentem az ablakhoz, mert zajt hallottam az utcáról.)
5. Otišao/-la sam prema prozoru pogledati odakle dolazi buka.
(Odamentem az ablakhoz, hogy megnézzem, honnan jön a zaj.)

³ A könnyebb érthetőség kedvéért a horvát nyelvű mondatok alá zárójelben feltüntettem a magyar megfelelőjüket. Ezúton is szeretném megköszönni Ana Sekso, a Zágrábi Egyetem Hungarológiai Tanészék munkatársának segítségét, aki a fordítási munkálatokat végezte.

6. Nisam žedan/-na jer sam već popio/-la cijelu bocu vode.
(Nem vagyok szomjas, mert már megittam egy egész üveg vizet.)
7. Nisam toliko žedan/-na da popijem cijelu bocu vode.
(Nem vagyok olyan szomjas, hogy megigyam az egész üveg vizet.)
8. Žurio/-la sam da stignem na susret.
(Siettem, hogy odaérjek a találkozóra.)
9. Žurio/-la sam jer sam bio/-la u zakašnjenju.
(Siettem, mert késésben voltam.)
10. Péter je zamolio Évu da ode u kupovinu.
(Péter megkérte Évát, hogy menjen el bevásárolni.)
11. Jedva čekam da padne snijeg.
(Alig várom, hogy essen a hó.)
12. Nema smisla da gosti dalje ostanu.
(Nincs értelme, hogy tovább maradjanak a vendégek.)
13. Isključeno je da će članak biti gotov do roka.
(Ki van zárva, hogy a határidőre elkészül /elkészüljön a cikk.)
14. Otići ću u kuhinju jer želim skuhati čaj.
(Kimegyek a konyhába, mert főzni akarok egy teát.)
15. Marini roditelji žele da njihova kći otputuje u planine na odmor.
(Mari szülei azt akarják, hogy a lányuk elutazzon / utazzon el a hegyekbe pihenni.)

II. Egészítse ki a mondatokat a zárójelben lévő igék megfelelő alakjával!

1. Azt javaslom, hogy _____ (te – elolvas) a könyvet.
2. A tanár megparancsolta a diákoknak, hogy _____ (befejez) a beszélgetést.
3. Azt kívánom, hogy _____ (te – meggyógyul).
4. Péter megengedte a fiának, hogy késő estig tévét _____ (néz).
5. Éva korán elindult otthonról, hogy _____ (odaér) az előadásra.
6. Nem szükséges, hogy _____ (kimegy) a szobából.
7. Fontos, hogy _____ (te – megtanul) a szavakat.
8. Megtiltom, hogy _____ (ti – megnéz) ezt a filmet.
9. Azt akarom, hogy _____ (te – elutazik) pár napra.
10. Ragaszkodott hozzá, hogy _____ (mi – elmond) az igazságot.

Irodalom

- Aradi András 2005. A magyar kötőmódhasználat kérdéséhez. *Hungarológiai Évkönyv* 6: 9–19.
- Dardano, Maurizio – Trifone, Pietro 2001. *La nuova grammatica della lingua italiana*. Zanichelli, Bologna.

- É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter 2003. *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Farkas, Donka 1992. On the Semantics of Subjunctive Complements. In: Hirschbühler, Paul – Koerner, Konrad (eds.): *Romance Languages and Modern Linguistic Theory*. John Benjamins, Amsterdam, 69–104.
- Győri Anna 1981. Kötőmód a spanyol és a magyar nyelvben. In: Hidasi Judit – Berényi Pálné (szerk.): *Elmélet és módszer. Nyelvoktatás felsőfokon II*. Külkereskedelmi Főiskola, Budapest, 55–67.
- Hadrovics László 1969. *A funkcionális magyar mondattan alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hegedűs Rita 1990. A konjunktívusz problémája a németben és a magyarban. In: Egyed Orsolya – Giay Béla – B. Nádor Orsolya (szerk.): *Hungarológiai Ismerettár 8*. Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ. 63–74.
- Hegedűs Rita 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Hegedűs Rita 2012. „A játszótársam, mondd, akarsz-e lenni?” – A függő beszéd. *THL*₂ 1–2: 15–23.
- Kálmán László (szerk.) 2001. *Magyar leíró nyelvtan. Mondattan I*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Kenesei István 1992. Az alárendelt mondatok szerkezete. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 529–723.
- Keresztes László 1992. *A Practical Hungarian Grammar*. Debreceni Nyári Egyetem, Debrecen.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kiefer Ferenc (szerk.) 2000. *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- M. Korchmáros Valéria 2006. *Lépésenként magyarul. Magyar nyelvtani kézikönyv*. SZTE, Szeged.
- Marzullo, Mara 2003. Uso del congiuntivo. <http://www.accademiadellacrusca.it/it/lingua-italiana/consulenza-linguistica/domande-risposte/uso-congiuntivo> (Utolsó letöltés: 2018. 11.01.)
- Molnár Ilona 1994. Az alárendelt mondatbeli felszólító módról. *Nyelvtudományi Közlemények*. 5–43.
- Pataki Pál 1984. A francia subjunctif és a magyar kötőmód. In: Szépe György (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XV*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 207–218.
- Pomozi Péter 1991. Néhány gondolat a magyar „konjunktívusz”-ról. In: Pomozi Péter – Hegedűs Rita: *A konjunktívusz a magyarban. Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és hungarológia köréből 26*. ELTE, Budapest, 3–13.
- Prileszky Csilla 1974b. Megjegyzések a felszólító módú mellékmondatról. *Intézeti Szemle* 2: 1–5.
- Rounds, Carol 2001. *Hungarian. An Essential Grammar*. Routledge, London and New York.

- Sárkány Fruzsina 2017. *Kötőmód a magyar nyelvben és alkalmazása a magyar mint idegen nyelv oktatásában*. OTDK-dolgozat (kézirat).
- Sárkány Fruzsina 2018. *Kötőmód (konjunktívusz)*. In: H. Varga Márta (szerk.): *Segédlet nyelvi formák és grammatikai funkciók tanulmányozásához*. KRE BTK – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 92–95, 100.
- Szarka Péter 2000. Van-e kötőmód a magyarban? *Hungarológia* 2: 249–259.
- Szende Virág 2001. Kommunikáció – felszólító mód nélkül? (A felszólító mód a nyelvtanokban és a nyelvkönyvekben). *Hungarológiai Évkönyv* 2: 139–146.
- Szili Katalin 2011. A felszólító módról pragmatikai aspektusból I. *Magyar Nyelvőr* 135: 480–493.
- Szili Katalin 2012. A felszólító módról pragmatikai aspektusból II. *Magyar Nyelvőr* 136: 13–31.
- Szili Katalin 2015. *Vezérkönyv a magyar grammatika tanításához*. Saját kiadás, Budapest.
- Szita Szilva – Görbe Tamás 2010. *Gyakorló magyar nyelvtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tompa József (szerk.) 1961, 1962. *A mai magyar nyelv rendszere I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tóth Enikő 2003. A magyar kötőmódról. In: Hoffmann István – Kis Tamás (szerk.): *Magyar Nyelvjárások XLI*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 617–626.
- Tóth Enikő 2005. Az alárendelt mellékmondatbeli kötő-, illetve felszólító módról. In: Sinkovics Balázs (szerk.): *LingDok 4. Nyelvész-Doktoranduszok Dolgozatai*. SZTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged, 175–193.
- Tóth Enikő 2006. Az alárendelt mellékmondatbeli módválasztásról. In: Gárgyán Gabriella – Sinkovics Balázs (szerk.): *LingDok 5. Nyelvész-Doktoranduszok Dolgozatai*. SZTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged, 181–200.
- Tóth Enikő 2014. The imperative and the subjunctive proper: two distinct grammatical moods in Hungarian. *Argumentum* 10: 631–644.
- Törkenczy Miklós 2002. *Practical Hungarian Grammar*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Turi Gergő 2009. Kötőmód a mai magyar nyelvben. *Argumentum* 5: 25–38.
- Varga Diána 2011. A felszólító mondatok szerkezete. *Magyar Nyelv* 107: 60–72.
- Varga Diána 2012. A mód, a modalitás és az imperatív operátor viszonya a magyar felszólító mondatokban. In: Parapatics Andrea (szerk.): *FÉLÚTON 7. A hetedik Félúton konferencia kiadványa*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest, 1–16.
- Varga Diána 2013. *A magyar felszólító mondatok szerkezete*. Doktori értekezés.